

עזרי מעם ה' עשה שמים וארץ

מסכת שבת, פרק ראשון

דף ב

'יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ' — ארבעה פירושים יש כאן, (על סמך דברי הגמרא להלן ג' פטורי דאתי בהו לידי חיוב חטאת קא חשיב, דלא אתי בהו לידי חיוב חטאת לא קא חשיב):

א. 'שתיים' — שתי פעולות של חיוב יש לעומד בפנים, הוצאה והכנסה, 'שהן ארבע' — עוד שתי פעולות של פטור לעומד בפנים. וכמו כן שתיים שהן ארבע לזה העומד בחוץ — שני אופני חיוב ושני אופני פטור. (רש"י כאן. והפעולות של פטור שמנה התנא — נחלקו הראשונים אלו הן, האם העקירות בלבד, שהן תחילת המלאכה (רש"י), או ההנחות בלבד, שהן גומרות החיוב (רמב"ן ורשב"א), או פעולת ההוצאה מהרשות לרשות עם עקירה או עם הנחה. ריב"א).

ב. 'שתיים' — שתי הוצאות לבעל הבית העומד בפנים, אחת של חיוב ואחת של פטור, 'שהן ארבע' — עוד שתי הכנסות, אחת של חיוב ואחת של פטור. וכמו כן יש 'בחוץ' — לעני. (ריב"א — בתוס' שבועות ה. והרמב"ן כאן כתב לדחות פירוש זה).

ג. 'שתיים שהן ארבע בפנים' — היינו הכנסות, שהחפץ נכנס פנימה; אחת של עני ואחת של בעל הבית באופן של חיוב, ועוד שתי הכנסות של פטור, של עני ושל בעה"ב. וכן 'שתיים שהן ארבע בחוץ' — בהוצאות. (רש"י שבועות ה. וע' בחדושי רא"מ הורביץ כאן שבאר שרש"י שם פירש כן רק לפי הסלקא-דעתין בגמרא).

ד. 'שתיים שהן ארבע בפנים' — כלומר, ארבעה אופנים של חיוב, שבהם מביאים קרבן חטאת בפנים — בעזרה, שתי הוצאות (דעני ודבעה"ב) ושתי הכנסות. (ואולי בא להשמיענו בזה שמלאכת הוצאה יש בה חיוב כרת וקרבן כשאר מלאכות, ולא יצאה ללאו בעלמא, וכקושיית הרמב"ן דנימא הוצאה ללאו יצאה. שו"ת שבט הלוי ח"א קכג, ב). ועוד 'שתיים שהן ארבע בחוץ' — ארבע של פטור, שאין שם חיוב קרבן בפנים. (פירוש זה מובא בתוס' שבועות ה).

ולשון 'בחוץ' פרש בצל"ח בשם מהר"ל, שחייב עונש כלשהו בחוץ, דהיינו מכת מרדות. ומה נראה שבשאר פטור אבל אסור שבמלאכת שבת, אין מכת מרדות, ודלא כשיטת הרמב"ם (שו"ת רשב"ש תרי). — שבט הלוי שם. כעין הפירוש הזה נמצא בחדושי הר"ן (בע"ב ד"ה וקא. כפי המקובל, אינם להר"ן אלא לאחד מן הראשונים בתקופתו): 'שתיים שהן ארבע בפנים' — היינו ארבע מקרי חיוב, שתי הוצאות ושתי הכנסות. ו'בפנים' קאי על 'שהן ארבע' כלומר שהכנסות נגמרות בפנים. ועוד שתיים שהן ארבע שאין ההכנסות נגמרות במקום הראוי להם, והיינו 'בחוץ'.

— הראשונים ז"ל עמדו על השאלה מדוע מנה התנא את היציאות בשתיים, והלא הוצאה אחת היא, מה לי אם מוציא בעל הבית אם מוציא העני?

התוס' כתבו, הואיל והוצאה מלאכה גרועה היא משאר מלאכות שבת, [שהרי אם מוציא משא גדול

באותה רשות — פטור, ואם מוציא כגרוגרת מרשות לרשות — חייב. אבל שאר מלאכות אין בהם חילוק רשויות כלל. רמב"ן. ועוד, הרי בהוצאה לא נעשה שום שינוי בגוף החפץ ובענינו. עפ"י מאירי; או"ז פב; ר"מ קזיס. וכלשון האחרונים, אין ההוצאה 'מלאכת יצירה', והרי חיובה מחודש, לכן אי אפשר ללמוד מעני לבעל-הבית או להפך, ואכן הוצרכו שני מקורות למלאכה זו, אחד לעומד בפנים ומוציא (ויכלא העם מהביא) ואחד לעומד בחוץ ומוציא אליו (אל יצא איש ממקומו — ודרשינן 'אל יוציא'). ואעפ"י ששני המקראות מדברים בענין אחד, יש ללמוד מן הכפילות שני עניני הוצאה. וצריך לומר שמצד הסברה יש מקום לחלק ביניהם, כפי שכתבו הראשונים, שיותר יש לחייב כשאדם מביא החפץ אליו, שכן דרכו של אדם למשוך לעצמו, מאשר הוצאה אל רשות אחרת, הלכך צריך שני מקורות. 'חדש האביב' לרבי אליעזר פאפו, בעל 'פלא יועץ'. ואולם הרמב"ן (כאן ובריש שבועות) חולק וסובר שלפי האמת אין לנו שני לימודים להוצאה, (וע"ש בבאור הסוגיא בעירובין יז:), אלא הואיל ושתי הוצאות בשני ענינים הם, שזה מוציא הימנו וזה מביא אליו [ודרך האדם בכך יותר, למשוך ולהביא אליו], לכך החשיבן התנא בשתיים. (וכן דעת רבנו תם והרשב"א והר"ן בחדושיהו).

'פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני בעל הבית חייב והעני פטור' — קשה, לדעת תוס' ב"מ י וקידושין מה, א שבשוגג יש שליח לדבר עבירה, מדוע לא יתחייב העני, הרי בעל הבית שהוציא החפץ, עשה כן לפי בקשתו של העני, ויתחייב המשלח? ולפי התוס' בב"מ שהטעם שיש שליח לדבר עבירה בשוגג הוא מפני שהשליח לאו בר חיובא, יש לומר שלגבי עבירת שוגג דהיינו חיוב חטאת, השליח בר-חיובא כמו המשלח, שהרי שניהם שוגג, ולכן העני פטור. אכן לדעת התוס' בקדושין שהטעם שבשוגג חייב המשלח הוא משום שבשוגג אין שייכת סברת 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין', כי היה למשלח להניח שהשליח ישמע לו — לפי זה עדיין קשה שיתחייב העני. ומוכרחים לתרץ כדעת החת"ס שלענין מלאכת שבת אין דין שליחות כיון שגופו של המשבח נח, ובשבת האיסור הוא על מה שאינו נח בשבת (מהגר"ז גולדברג שליט"א).

'פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונטל העני מתוכה — שניהם פטורים' — וקשה, מדוע לא יתחייב העני, הרי עקירת בעל הבית נעשתה לפי בקשתו של העני, ונאמר שלוחו של אדם כמותו, והרי זה כאילו העני עשה גם העקירה. וכאן קשה גם לפי דעת הסוברים שגם בשוגג אין שליח לדבר עבירה, שהרי אין כאן עבירה כלל בעקירה. ונראה לתרץ לפי מה שכתבו התוס' ב"מ י, ב ד"ה ואי בכהן כהן לקדש אשה גרושה, לתירוץ בתרא, לא חלין הקידושין, אף שבקדושין לחוד אין עבירה, ורק כשיבוא עליה יצטרפו הקדושין והביאה להיות עבירה אחת — הרי שגם על חלק מהעבירה אין שליח. ולתירוץ הראשון שם הקדושין חלים רק אין מענישים את הכהן על עשייתו חלק מהעבירה על ידי שליח. וכן גם בנידון דידן, לתירוץ השני הבעל-הבית אינו שלוחו כלל לעקור, כיון שהעקירה היא חלק מהעבירה, ולפי התירוץ הראשון יש כאן שליח רק שאין מענישים לעני על מה שעשה חלק על ידי שליח. ונפקא מינה, כאשר החפץ שייך לאדם אחר ואמר לבעל הבית שיעקור החפץ ויקנה אותו עבור העני ואחר שיקנה עבורו יביא לו החפץ; האם קנה העני בעקירת בעל הבית — זה תלוי בשני תירוצי התוס', לפי מה שביארו הנוב"י (אהע"ז סימן ע"ו) בויכוחו עם ר' יצחק מהמבורג בשולח שליח לגרש אשתו בע"כ (מהגר"ז גולדברג שליט"א)..

א"ה: לכאורה היה נ"ל לדון האם בקשת העני מבעל הבית נחשבת כעשיית שליח, או שמא הפעולה נחשבת כפעולה עצמית, שבעה"ב עושה מדעת עצמו עפ"י בקשת העני.

(ע"ב) 'התם דלאו עיקר שבת הוא אבות תני תולדות לא תני. אבות מאי ניהו — יציאות, ויציאות תרי הויין... אלא אמר רב פפא: הכא דעיקר שבת הוא תני חיובי ופטורי התם דלאו עיקר שבת הוא חיובי תני ופטורי לא תני...' — התוס' (בד"ה פשט וד"ה מי) נוקטים כפי פשוט הגמרא (כאן ולהלן צו:), שהכנסת החפץ לרשות היחיד היא תולדה של הוצאה, לפי שהכתוב ויכלא העם מהביא משמע הוצאה, ואילו ההכנסה נלמדת מסברה, 'מה לי אפוקי מה לי עיולי', ולא מן הכתוב. (הרו"ה כתב: לפי שלא מצינו הכנסה במשכן בשבת (ע' בדבריו להלן מט: - כג: בדפי הרי"ף). ואולם התוס' הביאו מלקמן מט: שמצינו הכנסה במשכן, העלאת הקרשים מהקרקע לעגלה. אלא שכתבו שהכנסה דבעה"ב לא מצאנו במשכן אלא מסברה היא נלמדת. וראה בבאור דבריהם בקונטרס תוצאות חיים ו,ה ובשור"ת בית זבול ח"ב טז, יג).

אבל הרמב"ן כתב שרב פפא (כפי הסבר רב אשי ורבינא) חזר בו מההנחה הקודמת, וסובר שההכנסה היא אב כמו הוצאה, שהרי עיקר החיוב (וממילא עיקר הגדרת המלאכה) הוא על הוצאת החפץ ממקומו, מה לי אם מוציאו לרשות הרבים מה לי אם מכניסו לרשות היחיד. וזהו שאמרו בהמשך על המשנה דלהלן (צ:): **'מי לא עסקינן דקא מעייל מרשות הרבים לרשות היחיד וקא קרי לה הוצאה'** והלא שם התנא מונה את אבות המלאכות בלבד, ואעפ"כ מכליל את ההכנסה בדבריו — **'המוציא מרשות לרשות'**. (וע' גם בשפת-אמת ריש המסכת).

ואולם רבא שאמר **'רשויות קתני...'** סובר כפי ההנחה הראשונה, שההכנסה היא תולדה, [ואעפ"י שהיתה במשכן, מכל מקום היא נכללת ונספחת להוצאה. ועיקר צורך המשכן היה בהוצאת הגדבות למחנה ליה. ומצאנו עוד כיוצא בזה, תולדות שהיו במשכן], וסובר רבא שהתנא כשמנה אבות מלאכות אינו מכליל בהן הכנסה, שהרי אין התנא מונה תולדות. וגם תנא דמתניתין אינו קורא להכנסה 'הוצאה'.

(ויש אומרים שגם שיטת הרמב"ם (שבת יב, ח) כן היא, שההכנסה אב ולא תולדה. מאידך בספר היראים (רעד) נקט כהתוס' שההכנסה תולדה.

והרשב"א צדד לומר, לפי מה שחילקו התוס' בין הכנסה דעני שהיא היתה במשכן, בהעלאת קרשים לעגלות, ובין הכנסה דבעה"ב שאינה מפורשת, אם כן יש לומר שהכנסת העני אב והכנסת בעה"ב תולדה. וע"ע בהרחבת ענין זה בתוצאות חיים' ו. ועע"ש יח, יד-טו).

פרפראות

'מצאתי כתוב בפירוש ספר קהלת להחכם השלם הר' משה גלנטי נוחו עדן, על פסוק לך אכול בשמחה לחמך, שכוון רבנו הקדוש לחבר כ"ד פרקים במסכת שבת כדי לקשט שבת מלכתא בכ"ד קשוטין. וכן בדורנו ראינו כמה חסידים בכל שבת ושבת שונים אלו הכ"ד פרקים לקשט הכלה העליונה, וכן ראוי לעשות.'

(מלאכת שלמה' על המשניות — לר"ש עדני מעיה"ק חברון, תלמיד לרבי בצלאל אשכנזי)

'... וזה שמסמך התנא יציאות השבת שתיים שהן ארבע, וסמך ליה פשט העני — כי עיקר

התנוצצות אור הצדקה ושלמותה אינה אלא בשבת, כי עיקר החשיבות הצדקה היא האמונה, בבחינת 'והאמין בה' ויחשבה לו צדקה, ושבת היא אמונה, שמאמין בחידוש העולם וביחודו. (מתוך 'לקוטי מוהר"ך' לא. ע"ע 'תולדות יעקב יוסף' (ס"פ בשלח), רמזי משנתנו).

דף ג

באורים והערות בפשט

'פטור ומותר לא קתני' — מבואר מדברי הראשונים, שהתר גמור אין כאן, שהרי גם אם אינו עושה מלאכה כלל הלא הוא מסייע לעבירה, אלא שאין כאן איסור משום מלאכת שבת. (תו"י רשב"א רא"ש ור"ן. דוגמא נוספת לכה"ג — ע' בשו"ת חות יאיר קסו ד"ה והנה). ויש בדבר נפקותא — על פי מה שאמרו (ביבמות ו.) שאיסורי שבת חמורים יותר. וכן יש דעות בין הפוסקים שמומר לחלל שבת במלאכה דרבנן, הרי זה מומר לכל התורה. ואם כן יש להבחין אם יש כאן איסור משום חילול שבת או איסור משום אחר. (עפ"י רעק"א; אבי עזרי (קמא) שבת יג, ז. ואולם השפת-אמת כתב שאינו נראה, כי גם המסייע לחילול שבת דומה למומר לחלל שבת באיסור דרבנן).

והתוס' העמידו בנכרי שמוציא חפץ שלו, שאז אין איסור כלל ביד הישראל לסייעו, שהרי המלאכה כולה נעשית על ידי הגוי. ואולם יש מחמירים גם בזה משום מראית העין, כאילו אומר לנכרי לעשות מלאכה. (ע' רא"ש).

(א.) יש להעיר מכאן על דברי הש"ך (ביו"ד קנא סק"ו), שאין איסור לסייע ביד מומרים עוברי עבירה, היינו כל שעובר במזיד וביודעין, אין איסור לסייעו, כפי שבאר ב'דגול מרבבה' — שאיסור מסייע ביד עובר עבירה נובע מחיוב שיש על אדם להפריש את חברו מאיסור, ואפילו קטן האוכל נבלות בית דין מצווים להפרישו, וכל שכן שאסור לסייעו בעבירה (כמו שכתב הרא"ש כאן). הלכך דוקא דומיא דקטן שהוא כשוגג באיסור, אבל גדול שעובר ביודעין על איסור, אין חובה להפרישו, וממילא אין איסור לסייעו.

אך קשה לפי דעה זו, מדוע הוצרכו הראשונים להעמיד בנכרי [זוה דוחק גדול' (רשב"א). וצריך לומר דמתני' לצדדין קתני, שהרי אין לומר 'העני חייב' בנכרי], ואף אחד מן הראשונים לא יישב בפשיטות, כגון שהלה עובר במזיד ולא אכפת לו במלאכת שבת, הלכך אין איסור לסייעו בעבירה. (ואמנם סתם 'חייב' היינו חטאת ובשוגג, מ"מ עדיף להעמיד כאן בישראל ובמזיד מאשר בנכרי). ולכאורה משמע שכולם נקטו שאסור הדבר. (ויש לציין שכמה פוסקים אחרונים כתבו שאפשר לסמוך על דעת ה'דגול מרבבה' במקום הצורך — ע' אגרות משה אה"ע ח"ד סא, ב, פז, א ועוד (ועע"ש יו"ד ח"א עב; או"ח ח"ב סו; ח"ג כז; לה; ח"ה יג, ז; כח, כב), אם כי המג"א אוסר, וכן המשנ"ב מחמיר בדבר. וע"ע בזה בשו"ת שבת הלוי ח"ט נ).

ואולי יש לומר שכשמסייע בעבירה המזומנת לפניו, כמו כאן שמושיט לו חפץ כדי שיוציאנו — אסור בכל אופן גם כשהלה מומר, שהרי מ"מ משתתף הוא במעשה עבירה. [ולכאורה מסתבר שהוא הדין האדם שמניחים את החפץ בידו, נחשב משתתף ומסייע בעבירה. ואולם בחדושי רא"מ מפינסק כאן נקט שהוא מותר לגמרי]. אין התר אלא כשעושה פעולה המסייעת לעבירה שאינה מזומנת עתה. ואולם בדברי הדג"מ לא משמע חילוק זה. ע"ש. וצריך עיון.

ב. יש להדגיש שלא התיר הש"ך מסייע במומר אלא באופן שבלעדיו יעבור הלה על האיסור, אבל אם בלעדיו לא תיעשה העבירה, ודאי אסור בכל אופן לגרום לעבירה שתיעשה, גם במומר ובמזיד, משום 'לפני עור לא תתן מכשול'. וכן מבואר בכמה מקומות בגמרא ובפוסקים.